

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հրատարակչությունը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի համացանցային կայքերում ներկայացնում է իր հայագիտական հրատարակությունները: Գիրքը այլ համացանցային կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ հրատարակչության համապատասխան թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

ՆԱՅԿԱԶ ՀՈՎՆԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԻՆՉՊԵՍ ԳՐԵԼ

**ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿՈՒՐՍԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

Մեթոդական հանձնարարականներ

0000000000
2007
ՀԵՐԱՅԵՆ

Հրատարակվում է ԵՊՆ Իջևանի մասանհյուղի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Նովհաննիսյան Ն. Ժ.

Ինչպես գրել ավարտական և կուրսային աշխատանք պատմու-
թյունից, /Մեթոդական հանձնարարականներ/, Երևան, Եր. համալս.
հրատ., 2007, 48 էջ:

Մեթոդական հանձնարարականները նպատակ ունեն օգնելու պատմու-
թյան ֆակուլտետի ուսանողներին՝ ավարտական և կուրսային աշխատանք-
ների թեմայի ընտրության, կառուցվածքի, աղբյուրները և հանձնարարված
գրականությունը մշակելու, գիտական աշխատանք գրելու եղանակներն և
նրբությունները, ինչպես նաև շարադրման սկզբունքները յուրացնելու խնդրում:
Այս առումով ձեռնարկը կարող է օգտակար լինել նաև ասպիրանտների և սկսնակ
հեղագրողների համար:

0503000000
Ն $\frac{\quad}{704(02)07}$ 2007

ISBN 5-8084-0856-9

© Ն. Նովհաննիսյան, 2007 թ.

Ավարտական և կուրսային աշխատանքները ուսումնական գործընթացի կարևոր և բաղկացուցիչ մասն են կազմում: Այդ աշխատանքների կազմակերպումը ամենից առաջ նպատակ ունի խորացնել ուսանողների գիտելիքներն ընտրած մասնագիտության բնագավառում, ինչպես նաև ծանոթացնել գիտական հետազոտության եղանակներին ու մեթոդներին:

Պատմության ֆակուլտետն ավարտող ուսանողը պետք է ունենա ոչ միայն գիտելիքների որոշակի պաշար, այլև տիրապետի գիտական աշխատանքի մեթոդիկային: Ավարտական և կուրսային աշխատանքներում առաջին անգամ ուսանողը դրսևորում է ինքնուրույն գիտական աշխատանք գրելու ունակություններ, հմտանում է թեմայի ընտրության, աղբյուրների և գրականության հետ արդյունավետ աշխատելու, հանձնարարված նյութը վերլուծելու և իր մտքերը հստակ շարադրելու խնդրում: Այլ խոսքով, դրանք ուսանողի առաջին փորձերն են գիտական ասպարեզում, ուստի այստեղ հարկավոր է առավել հետևողականություն և աշխատասիրություն:

Ինչպես ցույց են տալիս ավարտական և կուրսային աշխատանքների վերջին տարիների պաշտպանությունները, ուսանողները հաճախ դժվարությունների են հանդիպում հանձնարարված գրականությունը և ձեռքի տակ եղած նյութերն ու փաստաթղթերը մշակելու խնդրում: Ուստի, այդ անհրաժեշտությունից թելադրվեցին ներկա հանձնարարականները, որոնք նպատակ ունեն մեթոդական օգնություն ցույց տալ պատմու-

ԹԵՄԱՅԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ավարտական և կուրսային յուրաքանչյուր աշխատանքի հաջողությունը պայմանավորված է ոչ միայն ուսանողի տեսական պատրաստվածությամբ, այլև շատ բան կախված է թեմայի ճիշտ ընտրությունից: Ուստի կուրսային և ավարտական աշխատանքի նախապատրաստության այս փուլին պետք է լրջորեն վերաբերվել: Որպես կանոն, ուսանողները ավարտական և կուրսային աշխատանքի թեմաներ են ընտրում ամբիոնների կողմից կազմած առանձին ցուցակներից: Երբեմն էլ ընտրության խնդրում պարզապես վճռական դեր են խաղում ուսանողի նախասիրությունները. առաջնություն չտալով որևէ թեմայի, վերջինս ուղղակի հրապուրվում է թեմաներից մեկով և կատարում է իր ընտրությունը: Հաճախ նաև, ուսանողները ուղղակի ցանկություն են հայտնում ընդարձակելու կամ շարունակելու իրենց կուրսային աշխատանքների թեմաները՝ դարձնելով այն ավարտական աշխատանքի թեմա:

Իհարկե, կարելի է ավարտական աշխատանքի թեման կապել կուրսային աշխատանքի հետ, սակայն այստեղ հարկավոր է հաշվի առնել մեկ պարտադիր պայման. անպայմանորեն պետք է ընդարձակել թեմայի ժամանակագրական շրջանակները և խորացնել քննարկվող հիմնահարցերը: Այլ խոսքով՝ ավարտական աշխատանքի թեման կուրսային աշխատանքի պարզ վերարտադրությունը չպետք է լինի: Մյուս կողմից սակայն, ընդունելի չէ մի քանի տարողունակ հիմնահարցեր ընդգրկել թեմայի մեջ, կամ ընդհակառակը, արհեստակա-

նորեն դուրս մղել տվյալ հիմնահարցի ուսումնասիրության համար կարևորություն ներկայացնող հարցերը:

Թեմայի ընտրության ժամանակ պետք է ուշադրություն դարձնել նաև այն հանգամանքի վրա, թե որքանով է այն լուսաբանված պատմագիտական գրականության մեջ: Հարուստ գրականության առկայությունը սովորաբար վկայում է պատմաբանների կողմից թեմայի ուշադրությանն արժանանալու մասին և այս իմաստով հեշտանում է ուսանողի գործը հիմնահարցի ընտրության և կողմնորոշման խնդրում: Այս դեպքում, սակայն, ուսանողի մոտ որոշակի դժվարություններ են առաջանում այն առումով, որ գրեթե բացառվում է ինչ-որ նորություն ասելու հնարավորությունը: Բազմակողմանի ուսումնասիրված թեմայի մեջ, բնականաբար դժվար է տեսնել ուսանողի այսպես ասած, ապագա քննությունը: Մյուս կողմից, թույլ կամ քիչ ուսումնասիրված թեմայի առկայությունը ամենևին էլ չի խոսում այն մասին, թե վերջինիս ուսումնասիրությունը կարևոր չէ: Ուսանողներից ոմանք էլ ցանկություն են հայտնում ընտրել համեմատաբար հեշտ գրվող թեմաներ: Ամեն դեպքում, ընտրությունը քոնն է և հարկավոր է այս նկատառումները հանգիստ կշռադատել: Ուստի, որպես մեթոդական օգնություն, կարող ենք առաջարկել կուրսային և ավարտական աշխատանքի թեմայի ընտրության մի քանի կարևոր պայմաններ.

Առաջին. ընտրած թեման անպայման իր մեջ պետք է պարունակի հետազոտությանը բնորոշ որակ, ինչ-որ նորույթ, որն արժանի է ուսումնասիրության: Այլ խոսքով, ավարտական և կուրսային աշխատանքները աղբյուրների և գրականության վերապատմում չեն, այլ ինքնուրույն գիտական աշխատանք, որի մեջ պետք է լինի նորության տարրը: «Նորություն» ասելով

առաջին հերթին պետք է հասկանալ գոնե ինչ-որ նորահայտ փաստերի շարադրում և նոր աղբյուրի հայտնագործում, կամ էլ, ասենք, դեռևս անհայտ փաստի կամ թեկուզ արդեն հայտնի հիմնահարցի մի նոր կողմի մեկնաբանություն: Այս իմաստով, պետք է խուսափել պատմագիտության մեջ արդեն քանիցս «ծեծված» թեմաներից և ընտրել այնպիսի թեմա, որը հոգեհարազատ լինելուց բացի, կարելի կլինի ներդնել սեփական մեկնաբանություններ՝ «հայտնագործելու» Չեզ համար անհայտ մնացած ինչ-որ հիմնահարց:

Երկրորդ. Ընտրելով ավարտական աշխատանքի թեման, ամենից առաջ պետք է պարզեք նրա աղբյուրագիտական հարուստ հենքը (բազան), որը ենթադրում է մի քանի կարևոր տարրերի՝ արխիվային վավերագրերի, փաստական նյութերի, մամուլի, հետազոտական գրականության առկայություն, որպեսզի ցանկության դեպքում դուք կարողանաք օգտվել դրանցից:

Երրորդ. Ընտրված թեման հնարավորության սահմաններում պետք է ունենա գիտական և պրակտիկ նշանակություն:

Չորրորդ. Կուրսային և ավարտական աշխատանքների թեմաների ընտրության կարևորագույն չափանիշներից մեկն էլ նրա արդիականությունն է՝ կապը ներկայիս հասարակական-քաղաքական խնդիրների և պատմագիտական հետաքրքրությունների հետ:

Մեկ կարևոր պայման ևս՝ հարկավոր է խուսափել հանձնարարված գրականությունը պարզապես արտագրելու գայթակղությունից, ինչն ընդունելի չէ գիտահետազոտական աշխատանքի համար:

Իհարկե, իրականում թեմայի ընտրությունը այնքան էլ

հեշտ գործ չէ, սակայն ընտրված թեման պետք է կրի Չեր մտքի և հետագա աշխատանքի կնիքը: Այլ խոսքով, ընտրված թեման պետք է իր մեջ պրոբլեմ պարունակի և որոշակի պատմագիտական հետաքրքրություն ներկայացնի:

Պատմագիտական աշխատանքների թեմատիկան այնքան բազմազան է, որը բավականին հեշտացնում է ուսանողի ընտրության հնարավորությունը: Մյուս կողմից, պատմագիտական յուրաքանչյուր թեմա կարելի է լուսաբանել ամենատարբեր տեսանկյուններից. ուսումնասիրության նյութ կարող են դառնալ ինչպես ընդարձակ թեմաները, որոնք գլխավորապես պահանջում են ընդհանրական եզրակացություններ, այնպես էլ նեղ թեմաները, որոնց լուսաբանումը ենթադրում է խորքային ուսումնասիրություն:

Ուստի, ընտրելով Չեր, ասենք, մոտավոր թեման, դուք պետք է հստակ պատկերացնեք, թե որոնք են լինելու ապագա հետազոտության ժամանակագրական սահմանները, այսինքն՝ որ շրջանից եք գրելու՝ հին, միջին, թե՛ նոր և նորագույն: Ընտրելով նույնիսկ այս ժամանակաշրջաններից որևէ մեկը, դուք չեք կարող Չեր գործն ավարտած համարել. հարկավոր է նաև հստակ կողմնորոշվել, թե նշված ժամանակաշրջաններից հատկապես որ հատվածն եք պատրաստվում ուսումնասիրելու՝ դարի սկիզբը, կեսերը, թե ասենք վերջին քառորդը և հաջորդ դարի սկիզբը միասին և այլն: Ընդ որում, չի կարելի պատահական ժամանակահատված ընտրել. այն պետք է հիմնավորված լինի և որ կարևոր է՝ ընդունված լինի պատմագիտական շրջանակներում:

Կարևոր է նաև, որ ուսանողը թեմայի ընտրությանը մոտենա ստեղծագործականորեն և կատարի իր հետաքրքրու-

քյուններին և տեսական պատրաստությանը համապատասխան ընտրություն: Ուսանողը պետք է պարզի նաև, թե պատմագիտական որ բնագավառն է նրան հատկապես հետաքրքրում՝ քաղաքական, տնտեսական, թե մշակութային ուղղվածության թեմաները:

Վերջում՝ մեկ խորհուրդ ևս. ավարտական և կուրսային աշխատանքների թեմաների ընտրության լավագույն ժամանակը պաշտպանություններին նախորդող քննաշրջաններն են, իսկ ավելի կոնկրետ՝ ամառային քննաշրջանի ավարտը: Հետաձգել այդ ժամանակը, ինչին հաճախ են դիմում մեր ուսանողները, ընդունելի և ցանկալի չէ, քանի որ կսպառվեն «լավագույն» թեմաները և հետո կարելի է ընդհանրապես գրկվել այդ իրավունքից: Մեկ անգամ ևս ցանկանում ենք ընդգծել, որ թեմայի ճիշտ ընտրությունից է կախված Ձեր աշխատանքի հաջողությունը և Ձեր հետագա պրպտումները գիտության սպարեզում: Գաղտնիք չէ, որ ավարտական շատ աշխատանքներ հետագայում դարձել են գիտական հատուկ հետազոտության և ատենախոսությունների թեմաներ:

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿՈՒՐՍԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԹԵՄԱՆԵՐԻ ՆԱՍՏԱՏՈՒՄԸ

Ավարտական կամ կուրսային աշխատանք գրելու համար ուսանողը նախ ներկայացնում է համապատասխան դիմում՝ լրացված ամբիոնի վարիչի անունով: Ընդ որում, դիմումում ուսանողը անպայման պետք է նշի իր ապագա աշխատանքի թեման, ինչպես նաև՝ ժամանակագրական հստակ սահմանները: Այնուհետև թեման հաստատվում է համապատասխան ամբիոնի նիստում: Նույն նիստում նշանակվում է նաև աշխատանքը ղեկավարող դասախոսը: Ընդ որում, հնարավոր է, որ ամբիոնի կողմից քննարկման ժամանակ թեմայի մեջ ճշգրտումներ մտցվեն, կամ էլ՝ ամբիոնի կողմից այն հավանության չարժանանա և առաջարկվի նոր, ընտրած ժամանակարջանին և հիմնահարցին մոտ մեկ այլ թեմա: Ամբիոնի կողմից թեմայի հաստատումը համարվում է վերջնական: Հետագա փոփոխությունները հնարավոր են միայն գիտական ղեկավարի և ամբիոնի վարիչի համաձայնությամբ:

Ուսանողի կողմից թեմայի կամայական փոփոխություն չի թույլատրվում: Ուստի, այս ամենից խուսափելու համար, խորհուրդ է տրվում նախապես, աշխատանքի ապագա ղեկավարի հետ միասին մեկ անգամ ևս համաձայնության գալ թեմայի հարցում և նոր միայն այն մտցնել ամբիոնի նիստի քննարկման: Ամեն դեպքում, կուրսային և հատկապես ավարտական աշխատանքների թեմաները հաստատվում են ամբիոնի կողմից՝ համապատասխան քննարկումից հետո:

ՀԱՆՁՆԱՐԱՐՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՀԱՎԱՔՈՒՄԸ

Պատրաստելով ավարտական և կուրսային աշխատանքը, ամենից առաջ հարկավոր է հավաքել Ձեր թեմային վերաբերող ողջ պատմագիտական գրականությունը՝ լինի դա հատուկ ուսումնասիրություն, հոդված, նոթեր և այլն: Հարկավոր է գիտենալ նաև, որ Ձեզ անհրաժեշտ նյութը կարող է լինել ոչ միայն այն աշխատություններում, որոնք անմիջական նվիրված են Ձեր թեմայի լուսաբանությանը, այլև նրանցում, որտեղ իրենց հիմնական թեմային զուգահեռ հպանցիկ անդրադարձներ կան: Այդ խնդրում Ձեզ կօգնեն ազգային և կենտրոնական մյուս գրադարաններում տեղադրված ամենատարբեր բնույթի այբբենական և համակարգային (առարկայական) քարտարանները:

Թեմային վերաբերող գրականության ցանկը կազմելուց հետո, դուք պետք է այն ներկայացնեք Ձեր գիտական ղեկավարին և վերջնական ճշտումներից ու ավելացումներից հետո, կազմեք գրականության և աղբյուրների վերջնական ցանկը: Հարկավոր է նաև մշտապես հետևել պատմագիտական նորություններին և հրապարակվող հոդվածներին:

Կարծում եմ, թե որտեղ փնտրել պահանջվող գրքերը, ուսանողները գիտեն. բնականաբար, քայլերը պետք է ուղղել գրադարան: Այն հարցին, թե որտեղ փնտրել հարկավոր գիրքը, գրադարանի աշխատակիցը Ձեզ ցույց կտա քարտարանները: Ինչպես արդեն նշեցինք, դրանք լինում են այբբենական և հա-

մակարգային (առարկայական): Փնտրել պետք է հետևյալ եղանակով. եթե գիտեք գրքի հեղինակին, ապա այն փնտրեք այբբենական քարտարանում, հեղինակի ազգանվան տառերով: Եթե գիրքն ունի մի քանի հեղինակներ, ապա պետք է փնտրել առաջինը նշված հեղինակի ազգանվան քարտարանում: Իսկ եթե ձեզ հայտնի է վերնագիրը և գիրքն ունի մի քանի հեղինակներ, ապա կարող եք փնտրել նաև գրքի վերնագրով, բնականաբար առաջին բառի համապատասխան տառից:

Սակայն ինչպես վարվել, երբ ձեռքի տակ ունենալով թեման, չգիտեք թե, որ գրքերը պատվիրել: Թեպետ այս հարցում Ձեզ առաջինը կօգնի գիտական ղեկավարը, սակայն գրադարանում Ձեր տրամադրության տակ կլինեն համակարգային-առարկայական քարտարանները, որոնցում գրքերը տեղավորված են ըստ ժամանակաշրջանների և թեմաների: Գտնելով Ձեր թեման, դուք կարող եք դուրս գրել պահանջվող գրականությունը:

Եվ այսպես, ընդունենք, որ հանձնարարված գրականությունը և աղբյուրներն արդեն հավաքել եք և դուք պետք է սկսեք աշխատել դրանց վրա: Սակայն շտապելու կարիք չկա. վերցրեք մաքուր մի թուղթ և փորձեք մտքում ուրվագծել ապագա աշխատանքի **ընդհանուր կառուցվածքը**, Ձեր լեզվով ասած՝ պլանը: Երբեք մի կարծեք, թե առաջին իսկ փորձից հնարավոր կլինի անսխալ և անթերի որոշել կատարվող աշխատանքի կառուցվածքը: Նույնիսկ ամենագիտակ պատմաբանը չի կարող միանգամից որոշել իր նախանշած աշխատանքի կառուցվածքը՝ իր բոլոր ենթահարցերով հանդերձ: Այնպես որ, շտապել պետք չէ և հարկավոր է թղթին ներկայացնել թեմայի այսպես ասած, աշխատանքային կամ պայմանական տարբերակը:

Սկզբում փորձեք ուրվագծել աշխատանքի հիմնական գլուխները, եթե կհաջողվի՝ նաև ենթագլուխները (բաժինները): Ընդ որում, պետք է հիշել, որ գլուխները անպայմանորեն պետք է արտահայտեն թեմայի հիմնական բովանդակությունը, իսկ ենթագլուխները՝ տվյալ գլխի հիմնական բաղադրիչները: Իհարկե, այդ ամենին դուք միանգամից չեք հասնի: Աշխատանքի կառուցվածքի մասին դուք կմտածեք դեռ նրա հիմնական բովանդակությունը որոշելիս, ուստի հարկ կլինի անպայման դիմել գիտական ղեկավարի օգնությանը: Ամեն դեպքում, Ձեր կողմից ուրվագծված կառուցվածքը անպայման պետք է համաձայնեցնել գիտական ղեկավարի հետ, իսկ վերջնական տեսքի կրերեք միայն այն ժամանակ, երբ կավարտեք հանձնարարված

գրականության ընթերցումը: Այս հանձնարարականներից հետո միայն արդեն կարելի է հարցն ավարտած համարել:

Ավարտական և կուրսային աշխատանքին ձեռնամուխ լինելիս, հարկավոր է, որ դուք Ձեր գիտական ղեկավարի հետ միասին որոշեք աշխատանքի հիմնական ժամկետները՝ երբ պետք է ավարտել մատենագիտական ցանկի կազմումը, աղբյուրների և գրականության մշակումը, առանձին գլուխների շարադրումը և երբ պետք է ներկայացնել ամբողջական աշխատանքը: Ժամկետները որոշելիս, պետք է նկատի ունենալ նաև շարադրված աշխատանքի առաջին տարբերակի ընթերցումը, մեքենագրման և մաքրագրման աշխատանքները: Որպես կանոն, ավարտական աշխատանքները պաշտպանությունից առաջ անցնում են նախնական պաշտպանության փուլ համապատասխան ամբիոններում, որտեղ լսելով և քննարկելով կատարող ուսանողի և գիտական ղեկավարի հաղորդումները, որոշում են կայացնում աշխատանքը հրապարակային պաշտպանության թույլատրելու մասին: Մշտապես պետք է հիշել, որ ժամանակին չներկայացված աշխատանքները ամբիոնն իրավասու է հանել հրապարակային պաշտպանությունից:

...մե իմ գնորդության համար մարմնովի գրքերի մեղադրանքն է
...մեղադրել: Երբ մեղադրանքի մարմնովի գրքեր լսելիս՝ ցզմեղադրանք
...արդ ղգմառատել: Գրքերի գծի ընկալմանը զուգ միմեմա թլա
...մախոյ մարմնովի աղբ ոճը գծմանը զուգ միման ղգճախոյ
...լմեղ մանկամա միմիլ ղգամ ղուտ աղմեղա գմուղուրի
...թմեղի գծճ մուղաղի մեճ: Գմուղուրի ղգախաթի մարմնովի
...ման Է գուր: մանկամա: Երճախոյաթ ճախոյաթ
...ղգմա մարմնովի ղլ: Լմն ղգախաթի մարմնովի ղմեղմեղ
...ճախոյաթմեղա ղմաղախոյ ղլ: Լմն ղգախաթի մարմնովի ղմեղմեղ

ՆԱԼՆԱՐԱՐՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՈՒՄԸ

Ավարտական և կուրսային աշխատանքների կազմակերպման հաջորդ կարևոր փուլը հանձնարարված գրականության մշակումն է: Աղբյուրների և գրականության մշակումն օգնում է ուսանողին տիրապետելու գիտական հետազոտության մեթոդիկային:

Ավարտական աշխատանքը կառուցվում է փաստական նյութի հիման վրա: Ուսանողը պետք է աշխատի առավելագույնս փաստեր հավաքի և ուսումնասիրի իրեն հասանելի ողջ գրականությունը, ինչը վերաբերում է իր թեմային: Հայտնի է, որ փաստական նյութի հավաքման գլխավոր աղբյուրը պատմագիտական գրականությունն է: Հավաքելով պատմական նյութերը, դուք հենց սկզբից աշխատանքը ղեկավարող դասախոսի հետ խորհրդակցելով, պետք է կատարեք հանձնարարված գրականության խմբավորում: Բնականաբար, Ձեր հավաքած նյութերի մեջ կլինեն ոչ միայն թեմային վերաբերող անմիջական ուսումնասիրություններ, այլև փաստագրական բազմապիսի նյութեր, փաստաթղթերի ժողովածուներ, հուշագրություններ և այլ աղբյուրներ: Ձեզանից ոմանք, հատկապես ավարտական աշխատանք գրող ուսանողները, ցանկություն կհայտնեն աշխատել արխիվներում: Բանն այն է, որ ուսանողներին այսպես ասած, «գայթակղում» է արխիվային նյութը՝ համարելով, որ միայն այնտեղ կարելի է գտնել հիմնահարցի սպառիչ պատասխանը: Իրականում, իհարկե, արխիվային փաստաթուղթն է, որ հիմնավորում է ուսումնասիրողի առա-

ջարկած տեսակետը, սակայն հարցն էլ հենց նրանումն է, որ արխիվ մուտք գործելուց առաջ, դուք պետք է հստակ գիտե-
նաք, թե հատկապես ինչ նյութ է Ձեզ հարկավոր այնտեղ և ինչ
եք պատրաստվում փնտրել, որի պատասխանը չեք գտել
հանձնարարված գրականության մեջ:

Քանի որ խոսք բացվեց արխիվային նյութերի մասին,
ապա պետք է նշել, որ դրանք իրավացիորեն համարվում են
ամենից դժվար ձեռքբերովի աղբյուրը: Մի կողմից, ստվարա-
ծավալությունը, մյուս կողմից, նյութերի տարալուծվածությունը
ամենատարբեր փաստաթղթերի և արխիվային ֆոնդերի մեջ,
ինչպես նաև՝ փաստական հարուստ, սակայն միաժամանակ,
նրանցում պարունակող մեկնաբանությունների գրեթե բացա-
կայությունը, հաճախ նաև տեքստի անընթեռնելիությունը, այս
ամենը ուսումնասիրողից պահանջում են մեծ համբերություն և
թեմային վերաբերող գրականության գերազանց իմացություն՝
որպեսզի կարելի լինի դրանք համեմատել հաղորդվող տեղե-
կությունների և արդեն հայտնի փաստական նյութի հետ:

Սակայն վիատվել պետք չէ. Ձեզ օգնության կզան արխի-
վային ամենատարբեր ուղեցույցները, իսկ եթե կրկին կդժվա-
րանաք, ապա դիմեք արխիվի աշխատակիցների օգնությանը,
որոնք բավականին գիտակ են այդ խնդրում: Միաժամանակ,
չպետք է մոռանալ, որ արխիվ մուտք գործելու համար դուք
պետք է ձեռք բերեք համապատասխան թույլտվություն, որի
համար հարկ կլինի դիմել դեկանատ՝ արխիվի դեկավարու-
թյանն ուղղված գրություն ստանալու համար:

Կուրսային և ավարտական աշխատանքների կազմա-
կերպման կարևոր փուլերից մեկը **գրքի հետ աշխատանքն** է:
Ընդունենք, որ պահանջվող գիրքը Ձեր սեղանին է: Մինչ

կանցնեք նրա ընթերցմանը, ցանկալի է, որ դուք նախապես ծանոթանաք գրքի հետ. սկզբում կարդացեք գրքի համառոտագրությունը՝ անոտացիան, նախաբանը և բովանդակությունը: Վերնագրերից արդեն դուք կպարզեք, թե որ հարցում կարող է այն օգտակար լինել: Որպես կանոն, սկզբում պետք է կարդալ Ձեր թեմային անմիջական վերաբերող գրականությունը, որը Ձեզ խորքային պատկերացում կարող է տալ հիմնահարցի մասին, այնուհետև մյուս, այսպես կոչված լրացուցիչ գրականությունը: Եթե հիմնահարցը հատուկ ուսումնասիրված չէ և Ձեզ հետաքրքրող նյութը ցրված է առանձին ուսումնասիրություններում, ապա հարկավոր է առաջնորդվել թեմատիկ սկզբունքով. այսինքն պետք է նայել, թե ինչպես են այդ հարցերը լուսաբանված մենագրություններում և հողվածներում:

Ուսանողները հաճախ քիչ ուշադրություն են դարձնում հուշագրություններին, պաշտոնական բնույթի զեկուցագրերին և ակնատեսների վկայություններին, մինչդեռ դրանք կարևոր և հավաստի աղբյուր կարող են հանդիսանալ հիմնահարցը ամբողջությամբ ըմբռնելու և նույնիսկ խնդրի առնչությամբ առանձին հարցեր ճշգրտելու համար: Գլխավորն այստեղ աղբյուրի մանրամասն վերլուծությունն է և նրա հիմնական բովանդակությունը յուրացնելը: Իհարկե, այստեղ ևս Ձեզանից կպահանջվի գիտական բարեխղճություն. վկայությունները և զեկուցագրերը պետք է ներկայացվեն համակարգված, ուշադրություն դարձրեք դրանց թվագրություններին և նոր միայն կատարեք անհրաժեշտ եզրակացություններ:

Պատմագիտական գրականությունը ուսումնասիրելիս, հարկավոր է, որ դուք ըմբռնեք տվյալ հեղինակի ընդհանուր մտեցումը հիմնահարցին, հետևեք նրա գլխավոր ընդգծումներին

և ապացույցների համակարգին: Հատկապես պետք է ուշադրություն դարձնել հեղինակի աշխատության աղբյուրագիտական հենքի վրա, թե որքանով են վերջինիս արտահայտած տեսակետները հիմնավորված: Ընդ որում, խորհուրդ է տրվում ընթերցել համեմատաբար վերջին տարիներին լույս տեսած պատմագիտական գրականությունը, որում տրված են հիմնահարցի մասին ձևավորված վերջին տեսակետները:

Միանգամից պետք է ուսանողներին խորհուրդ տալ, որ չարժե որևէ գիրք կարդալ հենց այնպես, առանց որևէ նպատակի: Կարդացված յուրաքանչյուր գիրք ամենից առաջ պետք է *հետաքրքրի Ձեզ*՝ թե իր բովանդակությամբ և թե Ձեզ հուզող հարցերին պատասխան տալու հնարավորությամբ: Եթե կուզեք՝ գրքին պետք է հարցեր տալ և գրքի հետ խոսել:

Դուք սկսում եք կարդալ գիրքը: Գրքի հետ աշխատելու մեզանում ընդունված ձևերից մեկը կոնսպեկտավորումն է: Մեր կարծիքով, այդ եղանակն իրեն արդեն սպառել է: Համակարգչային և ներկայիս տեխնիկական բազում հնարավորությունների դարաշրջանում կարելի է շրջանցել աշխատատար և բավականին ժամանակ խլող այդ աշխատառճը: Կոնսպեկտավորման ավելորդության մյուս կողմն էլ այն է, որ ուսումնասիրություններից շատերը կարող են ունենալ գրեթե նույն բովանդակությունը, ուստի կարիք չկա դրանք առանձին-առանձին կոնսպեկտավորել, քանի որ արդյունքում դուք կունենաք նույն հարցի մասին միատեսակ կոնսպեկտներ: Ձեզ մոտ ուղղակի կստացվի միատիպ կոնսպեկտների մի հսկայական կույտ:

Միևնույն ժամանակ, մենք երբեք էլ այն կարծիքին չենք, թե ընթերցման ժամանակ անհրաժեշտ գրառումներ չպետք է կատարել: Ուղղակի աշխատեք ոչ թե արտագրել, այլ սեփա-

կան բառերով ու մտքերով փորձել սեղմել նյութը: Այստեղ չպետք է մոռանալ մեկ կարևոր պայման. նյութը քաղելուց հետո, ամպայման պետք է գրել, թե որտեղից է վերցված այն, այլ խոսքով՝ էջը, մատենագիտական մյուս մանրամասներով հանդերձ: Մեկ խորհուրդ ևս. աշխատեք նոր էջի անցնելիս, գրել նոր թղթի վրա: Ճիշտ է, թղթի ներկայիս սուղ պայմաններում (ես նկատի ունեմ գինը), կարելի է մտածել նաև տնտեսելու մասին, սակայն նոր էջի գաղափարն այն է, որ հետագայում, երբ Ձեզ մոտ նոր մտքեր առաջանան տվյալ հարցի մասին, ապա օգտագործելով արդեն թղթի ետևի երեսը, կարելի է համապատասխան սլաքների միջոցով լրացումներ կատարել: Լրացումները չփոթելու համար, կարելի է դրանք համարակալել ինչպես էջի առաջին, այնպես էլ ետևի մասում:

Ինչպես արդեն նշեցինք, պարտադիր չէ ամբողջությամբ կարդալ հանձնարարված գրականության բոլոր գրքերը: Ուսումնասիրություններ կլինեն, որ Ձեզ համար կծառայեն որպես լրացուցիչ գրականություն, ուստի այդպիսի գրքերը պետք է ուշադրությամբ թերթել և փնտրել միայն Ձեզ անհրաժեշտ նյութը կամ բաժինը: Ավելին, ընթերցելով գիրքը, կարող են ծագել բազում հարցեր, որոնց պատասխանը դուք չեք գտնում տվյալ գրքում, էլ չենք խոսում այն մասին, որ կարող են ուղղակի վիճահարույց մտքեր առաջացնել Ձեր մոտ:

Հանձնարարված գրականության հետ աշխատելիս, երբեք վաղվան մի թողեք՝ տվյալ պահին, հենց ընթերցման ժամանակ Ձեր մտքում առաջացած նոր մտքերը: Հավատացեք իմ փորձին, հենց այդ ժամանակ է, որ առաջանում են նոր մտքեր և խորհրդածություններ, որոնք կարող են փոխել մեր ունեցած տեսակետներն այդ հարցերում: Երբեք հույսը մի դրեք նաև Ձեր

հիշողության վրա. առաջացած նոր միտքը անմիջապես գրի առեք: Ուստի, հենց աշխատանքի պրոցեսում, երբ Ձեզ մոտ առաջանում են նոր մտքեր, ապա առանց հետաձգելու, այդ մտքերը հանձնեք թղթին: Այդպես են վարվել մեր շատ, նույնիսկ տաղանդավոր գիտնականներն ու գրողները: Այդպիսի գրառումները խորհուրդ է տրվում կատարել առանձին թղթերի վրա, որպեսզի հետագայում հեշտ լինի դրանց տեղադրումը շարադրանքի համապատասխան բաժնում: Իհարկե, կրկին անգամ ընդգծում ենք. նոր տեսակետ և կարծիք հայտնելու համար Ձեր միակ պաշտպանը սկզբնաղբյուրն է, այն էլ հավաստի՝ հաստատված պաշտոնական բնույթի փաստաթղթերում:

Սկանակ ուսումնասիրողը պետք է հստակ պատկերացում ունենա պատմագիտական ամենատարբեր հրատարակությունների մասին: Այս իմաստով, թեմայի լուսաբանությանը մեծապես կարող են օգնել նաև ամենատարբեր ժողովածուները և վիճակագրական բնույթի գրքերը: Հատկապես ուշադիր պետք է նայել մատենագիտական ուղեցույցները, ուր կարող եք գտնել Ձեր թեմային վերաբերող գրականությունը: Տեքստի վրա աշխատելիս, ուսանողը կարող է օգտագործել նաև հատընտիր ժողովածուներն ու ակադեմիական հրատարակությունները: Գիտական նպատակներին ամենից ավելի համապատասխանում են ակադեմիական հրատարակությունները, որոնցում ամբողջական և ամփոփ ձևով ներկայացված են հիմնահարցերը, դրանք են՝ պատմության ամփոփ դասընթացները, հանրագիտարանային և պատմագիտական բնույթի բառարանները և այլն: Իհարկե, այդ հրատարակություններում ոչ բոլոր հարցերի մասին կարելի է սպառիչ պատասխաններ գտնել, ուստի այստեղ պետք է դիմել թեմային նվիրված հատուկ ուսումնասի-

րությունների օգնությամբ: Աշխատանքի պրոցեսում կարող են առաջանալ նաև ամենատարբեր բնույթի հարցեր, որոնց պատասխանները դուք կարող եք գտնել աղբյուրագիտական ժողովածուներում:

Ավարտական և կուրսային աշխատանք գրելիս, ասենք նույնն է, ինչ ատենախոսությունում, շատերի մոտ հարց է առաջանում, թե ինչ կարգով պետք է դասավորել հավաքած նյութը, կամ էլ՝ ինչպես սկսել հավաքել հարկավոր նյութը: Իմ փորձից ելնելով, մեր ուսանողներին խորհուրդ կտայի հենց սկզբից, աչքի առաջ ունենալով արդեն ուրվագծված կառուցվածքը, թեմային անմիջականորեն վերաբերող նյութը գրառել գլուխների համար առանձնացված թղթապանակներում: Ինչ վերաբերում է արխիվային նյութերին, բնականաբար, անհնարին է Չեզ հարկավոր նյութը միանգամից տեղավորել համապատասխան թղթապանակում, կամ էլ դրանք քարշ տալ արխիվ: Ուստի, արխիվային նյութը հավաքելիս, ուղղակի հենց տեսրում, աչքի առաջ ունենալով աշխատանքի կառուցվածքը, վերևում կատարեք մի փոքր նշում, թե որ գլխին է վերաբերում նյութը՝ առաջին, երկրորդ, թե երրորդ գլխի համար և այլն: Հետագայում արդեն, դուք բավականին հեշտությամբ կարող եք վերադասավորել այդ նյութերը՝ համապատասխան գլխի համար առանձնացված թղթապանակներում:

Հավաքելով անհրաժեշտ նյութերը, հետագոտողը սկսում է դրանց ուսումնասիրությունը: Անցնելով գործի, ուսանողները հաճախ քաղվածքները կատարում են անսխտեմ: Այդպիսի գրառումներից օգտվելը բավականին դժվար է, քանի որ հետագայում կպահանջվի լրացուցիչ աշխատանք՝ այդ նյութերը տեղավորելու խնդրում: Ուստի, հավաքած նյութերի հետ աշ-

խատելու լավագույն ձևերից մեկը **քարտային համակարգն է**: Դեռ ոչ մի ուսումնասիրող այս համակարգը չի շրջանցել: Այդպիսի համակարգի ստեղծումը Չեր աշխատանքը բավականին կհեշտացնի, հաղորդելով դրան հստակություն և կազմակերպվածություն: Բանն այն է, որ ուսումնասիրության ընթացքում կարող են բազում հարցեր ծագել. ինչպես հիշել, թե որ էջի վրա է գտնվում հարկավոր նյութը, ինչպես էր վերնագրված ամիս առաջ նայած աշխատությունը կամ թե, որ հեղինակից են քաղված նյութերը: Քարտային համակարգը կօգնի Չեզ դասակարգելու հավաքած նյութերը և ազատորեն բաշխելու դրանք ըստ գլուխների: Ընդ որում, քարտը պետք է փոքր լինի սովորական Ա 4 ֆորմատի թղթից:

Այդ քարտերում ամենից առաջ պետք է գրվի կարդացած գրքի մատենագրությունը. (հեղինակի ազգանունն ու ինիցիալները, գրքի վերնագիրը, հրատարակության տեղն ու տարեթիվը): Ամսագրային հոդվածների համար, վերնագրից բացի, գրվում է նաև ամսագրի անվանումը, համարը, տարեթիվը, հոդվածի էջը: Եթե գիրքը հեղինակային չէ, ապա գրվում են ժողովածուի հատորը և մյուս կարևոր մատենագիտական մանրամասները: Այդպիսով՝ Չեզ մոտ արդեն կլինի կարդացված գրականության ցանկը:

Չեր առջև կարող է ծագել նաև հետևյալ հարցը. ինչից սկսել աշխատանքը՝ հանձնարարված գրականությունից, թե սկզբնաղբյուրներից: Հարցին միանշանակ պատասխան տալ դժվար է: Ամեն ինչ կախված է Չեր տեսական պատրաստվածությունից: Եթե հարցին խորապես ծանոթ չեք, ապա կարելի է սկսել այն գրքերից, որոնք առավել մոտ են Չեր թեմային: Կարդալով և համապատասխան նշումներ անելով, անցեք գլխավոր

սկզբնաղբյուրներին, ապա կրկին վերադարձեք հանձնարարված գրականության մյուս գրքերին: Այս ամենն, իհարկե, պետք է կատարել արխիվային նյութը մայելուց առաջ: Յուրատեսակ գիտական այս պտույտը կարելի է շարունակել այնքան ժամանակ, քանի դեռ պատասխան չեք ստացել խնդրի առնչությամբ Ձեզ հուզող բոլոր հարցերին:

Ուսանողներից ոմանք հաճախ մախրնտրում են այլ տարբերակ՝ նախ ծանոթանում են սկզբնաղբյուրներին և հետո միայն անցնում են հանձնարարված գրականությանը: Երկու դեպքում էլ ընտրությունը Ձեզ է պատկանում. այնպես որ, խորհրդակցեք Ձեր գիտական ղեկավարի հետ ընթերցման հաջորդականության հարցում և ապա որոշեք ինքներդ, քանի որ աշխատանքի կատարման այս փուլը ենթադրում է որոշակի անհատական մոտեցում: Մյուս կողմից, դուք ստիպված եք լինելու հաշվի առնել նաև Ձեզանից անկախ հանգամանքներ. գրադարանում Ձեր նշած առաջին գիրքը զբաղված է, մյուսն ընդհանրապես չկա կամ էլ կազմման մեջ է և այլն: Այնպես որ, աշխատանքի ընթացքում դուք ստիպված եք լինելու որոշակի ճշգրտումներ մտցնել Ձեր աշխատանքների մեջ:

Իր բնույթով բավականին աշխատատար է պարբերական մամուլի հետ աշխատանքը: Այնտեղ կլինեն Ձեր թեմային վերաբերող բազմաթիվ նյութեր, որոնք կարող են անմիջապես Ձեզ հետաքրքրել: Սակայն շտապողականությունը կարող է Ձեզ վնասել: Բանն այն է, որ մամուլի հրապարակումներն իրենց բնույթով բավականին տարբերվում են արխիվային վավերագրերից և գիտական գրականության նյութերից: Եթե վերջիններիս մոտ փաստական նյութերը քիչ թե շատ ունեն իրենց հիմնավորումները, ապա մամուլի նյութերին պետք է վերաբեր-

վել որոշակի զգուշավորությամբ, քանի որ դրանք կարող են լինել չճշտված կամ էլ կասկած են հարուցող տեղեկություններ: Հատկապես զգույշ պետք է լինել վիճակագրական տեղեկությունների նկատմամբ: Ուստի, մամուլից տեղեկություններ բերելիս, պետք է դրանք համեմատել պաշտոնապես տպագրված նյութերի հետ, այլ խոսքով՝ մեկ անգամ ևս ճշգրտել դրանք:

Մյուս կողմից, սակայն, մամուլի հաղորդած տեղեկությունը կարող է կարևոր աղբյուր հանդիսանալ Ձեր կողմից «գտած» նյութը հիմնավորելու համար: Եվ եթե համեմատելու լինեք հավաքած մյուս նյութերի հետ, ապա մամուլից քաղած նյութերը բավականին ստվարածավալ կարող են լինել նույնիսկ արխիվային նյութերից: Իհարկե, այստեղ էլ պետք է առաջնորդվել որոշակի չափանիշներով. առաջնությունը պետք է տալ առավել հանրահայտ պարբերականներին: Այդուհանդերձ, համարենք, որ այս փուլը ևս Ձեզ մոտ հաջողվել է և դուք պատրաստ եք շարունակելու աշխատանքը:

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿՈՒՐՍԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՇԱՐԱԴՐՈՒՄԸ

Դուք արդեն համոզված եք, որ կարող եք սկսել աշխատանքի շարադրումը: Թերևս, հարկ կլինի մեկ անգամ ևս վերանայել և վերջնականապես հստակեցնել սկզբնական շրջանում կազմած աշխատանքի կառուցվածքը:

Ավարտական և կուրսային աշխատանք կատարող ուսանողը շարադրանքի ընթացքում մշտապես պետք է հիշի գիտական աշխատանքի մի կարևոր պայման. կատարված յուրաքանչյուր եզրակացություն, լինի դա նորություն, թե արդեն արտահայտված տեսակետ, պետք է անպայմանորեն հիմնվի աղբյուրների վրա: Այնպես որ, գիտական գրավոր շարադրանքին տիրապետելը պահանջում է աշխատասիրություն և հետևողական աշխատանք:

Կուրսային և ավարտական աշխատանքները սովորաբար կազմված են լինում ներածությունից, մի քանի գլուխներից և ենթագլուխներից (պարագրաֆներից), վերջաբանից կամ ամփոփումից, օգտագործած գրականության ցանկից:

Ներածության մեջ տրվում է հիմնահարցի արդիականությունը և կարևորությունը, խոսվում է աշխատանքի նպատակների և խնդիրների մասին, ներկայացվում են ժամանակագրական սահմանները և վերջապես, խնդրո առարկա հիմնահարցի ուսումնասիրության աստիճանը կամ ինչպես ընդունված է ասել՝ հարցի պատմագրությունը: Ներածականում հեղինակը նաև հիմնավորում է, թե խնդրին վերաբերող որ հարցերն են

դարձել ուսումնասիրության առարկա:

Այժմ փորձենք բաղդատել այդ ամենը:

Աշխատանքի արդիականությունը և կարևորությունը: Ներածականի այս մասում պետք է պատասխանել այն հարցին, թե ընտրված թեման պատմագիտական ինչ կարևորություն է իրենից ներկայացնում և թե ինչ աղերսներ ունի ներկայիս ժամանակաշրջանի հետ՝ մեզանում ծառայած խնդիրները պատմականորեն ըմբռնելու խնդրում:

Աշխատանքի նպատակներն ու խնդիրները: Ներածականի կարևոր խնդիրներից մեկը հետազոտության խնդիրների և նպատակների հստակ ներկայացումն է: Այստեղ նախանշվում են այն հիմնական նպատակներն ու խնդիրները, որոնք դրել է իր առջև ուսանողը՝ կուրսային կամ ավարտական աշխատանքը ձեռնարկելիս, այլ խոսքով՝ հեղինակը հիմնավորում է իր ընտրած թեմայի կարևորությունը և թե ինչ նյութերի վրա է պատրաստվում այն ներկայացնել, որն է թեմայի նպատակը և ըստ այդմ՝ բնութագրում և ներկայացնում է այն հարցերի շրջանակը, որոնց պատասխանները պատրաստվում է քննարկել հեղինակն իր աշխատանքում:

Ժամանակագրական շրջանակները: Ինչպես արդեն նշել ենք վերևում, գիտական որևէ աշխատանք հնարավոր չէ պատկերացնել առանց ժամանակագրական սահմանների: Ուստի, այստեղ ուսանողը հստակ պետք է ներկայացնի պատմական այն ժամանակահատվածը, որն ընդգրկում է իր ընտրած հիմնահարցը: Ավելին՝ հեղինակը պարտավոր է հիմնավորել այդ ժամանակահատվածի ընտրությունը:

Ներածականի պատմագրական մասը: Սովորաբար ներածականի այս մասը շարադրելիս ուսանողները քավականին

դժվարություններ են ունենում: Մինչդեռ, հենց այստեղ է դրսև-վորվում ուսանողի գիտական աշխատանքի գրելու չափանիշնե-րից մեկը: Ուստի, աշխատանքի այս հատվածին պետք է լուրջ վերաբերվել: Մեր դիտարկումները բերում են նրան, որ այն ուսանողները, ովքեր կարողանում են հաջողությամբ «մարսել» հանձնարարված գրականությունը, ապա, որպես կանոն, նրանց մոտ խնդիրներ չեն ծագում և ընդհակառակը, նրանք, ովքեր հակված են արտագրության, կանգնում են լուրջ դժվարությունների առջև: Այնուհանդերձ, աշխատանքի հեղինակը պարտավոր է տալ օգտագործած գրականության համառոտ վերլուծությունը: Իհարկե, խնդիրը չպետք է հասկանալ, թե բավական է ներկայացնել աղբյուրի պարզ բովանդակությունը, այլ պետք է աշխատել վերլուծել այն, առանձնացնելով հաղորդած նյութի կարևորությունը թեմայի լուսաբանության խնդրում:

Մյուս կողմից, պետք չէ առանձին-առանձին, մեկ առ մեկ ներկայացնել թեմային վերաբերող գրականությունը: Դրանք հարկավոր է տալ խմբավորված տեսքով, առանձնացնելով այն ուսումնասիրությունները, որոնցում հարցի մասին միևնույն մոտեցումներն են: Միայն այդպես կարելի է համեմատել և գտնել դրանցում եղած տարբերությունները, գուցե և հակասական մտքերը, որոնք կարելի է մանրամասն քննել հետագայում՝ աշխատանքի համապատասխան գլուխներում:

Գաղտնիք չէ, որ մեր առանձին ուսանողների մոտ արմատացած է այն արատավոր պրակտիկան, երբ նրանք բավարարվում են իրենց թեմաներին վերաբերող մենագրությունների և հոդվածների պարզ համառոտագրությամբ, մինչդեռ հարկավոր է հրաժարվել նման աշխատելառճից: Մեր մեթոդական խորհուրդն այսպիսին է. նշեք, թե որ աշխատանքներն են վե-

բարերում քեմային, ինչպես է հիմնախնդիրը լուսաբանված այդ ուսումնասիրություններում, որքանով են դրանք ամբողջական և խորը հետազոտված կամ թե որոնցում են հպանցիկ անդրադարձներ կատարվել: Եթե կարող եք, նշեք նաև, թե Ձեր կարծիքով, որ հարցերն են, որ դեռևս կարոտ են լուսաբանության: Այլ խոսքով, հարկավոր է առանձնացնել աղբյուրներն իրենց բնույթին համապատասխան, տալ դրանց ընդհանուր բնութագիրը և կանգնել դրանց առավել կարևոր, պատմագիտությանը քիչ հայտնի, ինչու չէ, նաև Ձեր կողմից առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ դրվող աղբյուրների վրա:

Դուք նկատեցիք, որ ներածականի պատմագրական մասը մեզ մոտ փոքր-ինչ ընդարձակ ստացվեց: Եվ դա մեր կողմից պատահական չի արված, քանի որ չի բացառվում, որ աղբյուրագիտական (պատմագրական) տեսությունը Ձեզ մոտ դառնա առանձին գլուխ: Պատմագիտական վերլուծության մեջ գլխավորը՝ տվյալ աղբյուրի յուրահատկության և նշանակության գնահատությունն է խնդրո առարկա հարցի լուսաբանության համար: Աղբյուրագիտական տեսությունը պետք է ավարտել ընդհանուր ամփոփումով՝ որքանով են այդ աղբյուրներն օգնում լուսաբանելու հիմնահարցը:

Հարցի պատմագրական մասը շարադրելիս հարկավոր է պահպանել *գիտական տարրական էթիկա*. այն է՝ չլռել այդ ասպարեզում պատմաբանների ունեցած նվաճումների մասին և պատշաճին գնահատել նրանց կատարած ներդրումը հարցի ուսումնասիրության խնդրում: Հիմնահարցի գրականությունը ներկայացնելիս, Ձեզ մոտ անպայման հարցեր կառաջանան և մույնիսկ կարող է բանավիճելու ցանկություն առաջանալ հայտնած որոշ տեսակետների հետ: Այդ ամենը բնական է և

նույնիսկ ողջունելի, եթե դրանք, իհարկե, հիմնավորված են:

Աշխատանքի շարադրանքը: Ավարտական և կուրսային աշխատանքների հիմնական մասը բնականաբար կազմում են համապատասխան **գլուխները**, որոնք ըստ ուսումնասիրության ծավալի, կարող են բաղկացած լինել երկու և ավելի գլուխներից: Աշխատանքի յուրաքանչյուր գլուխ պետք է նվիրված լինի հիմնահարցի մեկ բաղադրիչ կողմի լուսաբանությանը, իսկ ենթագլուխները՝ այդ հիմնահարցի առանձին մասը կազմող հարցերի քննությանը: Ընդ որում, գլուխների բաժանման ժամանակ, հարկավոր է ուշադրություն դարձնել այն կարևոր հանգամանքի վրա, որ դրանք միմյանց հետ պետք է ունենան տրամաբանական կապ և հաջորդականություն, որի արդյունքում դուք կունենաք հարցի բազմակողմանի և մանրամասն լուսաբանությունը:

Փաստական նյութի ճիշտ ընտրությունը, վերլուծությունն ու եզրահանգումներ կատարելը դեռ գործի կեսն է: Հարկավոր է, որ այդ եզրահանգումները դառնան ընթերցողի սեփականությունը, ինչը գիտական աշխատանքի շարադրման կարևոր պահանջներից մեկն է: Այս առումով, կուրսային և ավարտական աշխատանքի որակը մեծապես կախված է հեղինակի շարադրած հաջորդական և տրամաբանորեն միմյանց հետ շարկապված մտքերից: Ուսանողը պետք է գիտենա կուրսային և ավարտական աշխատանքների շարադրությանը ներկայացվող մի քանի պարտադիր պահանջներ՝

Առաջին. Հեղինակի արտահայտած մտքերն ամենից առաջ պետք է հստակ լինեն: Շատ ուսանողներ տարվելով գեղեցիկ խոսքերով և արտահայտություններով աշխատանքը լցնելով, կարող են խեղաթյուրել դրանց բովանդակությունն ու

իմաստը: Ուսանողներին երբեմն թվում է, թե մշուշոտ մտքերը, կամ ասեմք, «մոդայիկ» և օտարամոլ բառերի օգտագործումը՝ առանց հասկանալու, իհարկե, դրանց իմաստը, «գիտականություն» կարող են հաղորդել իրենց աշխատանքին:

Երկրորդ. Շարադրանքում հստակ պետք է երևա հեղինակի անհատականությունը, այսինքն՝ տեքստի մեջ ուսանողը պետք է ունենա իր մտքերի կնիքը: Յուրաքանչյուր փաստական նյութ պետք է վերցնել և տեսնել ամբողջականության և կապի մեջ: Առանձին վերցված փաստը ոչինչ է, եթե այն չի կապակցվում մյուս տեղեկությունների հետ և չի արտահայտում պատմական իրողությունը: Այլ խոսքով՝ չի կարելի հիմնվել առանձին վերցված փաստական նյութի վրա:

Երրորդ. Մյուս կողմից, ուսանողի գիտահետազոտական աշխատանքը չպետք է վերածվի փաստերի կույտի. եթե փաստական նյութի հավաքման նախապատրաստական փուլում կարևորը շատ փաստերի կուտակումն է, ապա անմիջական շարադրման ընթացքում առաջին պլան է մղվում գլխավոր փաստարկների առանձնացումն ու շարադրումը, այլ խոսքով՝ հեղինակի կողմից նյութի մարսումը: Ասվածից, իհարկե, ամենևին էլ չի հետևում, թե պետք է գլխավորապես ուշադրություն դարձնել հայտնի փաստերի շարադրման վրա: Ընդհակառակը, առանձին մանրույթներ կարող են ձեռք բերել առաջնակարգ նշանակություն, եթե դրանք շղկապվում են Չեր թեմայի հետ: Կրկին անգամ ընդգծում ենք. արտահայտած յուրաքանչյուր կարծիք, տեսակետ կամ նոր միտք պետք է ամրապնդվի համապատասխան փաստական և աղբյուրագիտական նյութի հաստատումով:

Չորրորդ. Պրակտիկայում հաճախ է պատահում, երբ

ուսանողներն իրենց աշխատանքը լցնում են նույն բովանդակությամբ ունեցող փաստական նյութով, որը սխալ է: Չի կարելի հրապուրվել նաև դեկլարատիվ և հրապարակախոսական եզրակացություններով, եթե դրանք հիմնավորված չեն համապատասխան փաստերով և ընդհակառակը, չպետք է տարվել փաստասիրությամբ՝ չընդհանրացնելով և չիմաստավորելով դրանք: Կամ ասենք՝ հանդիպելով հակասական մտքերի և փաստերի, սկսնակ հետազոտողը հաճախ հայտնվում է փակուղու առջև: Որպես կանոն, նա սկզբում փորձում է ընտրել այն նյութը, որն ավելի է համապատասխանում իր հայեցակետին: Մինչդեռ յուրաքանչյուր փաստ ունի իր հիմնավորումը և բացատրությունը, իսկ առանձին փաստերի «անբացատրելիությունը» թերևս կարող է վկայել նաև նրա՝ դեռևս անբավարար ուսումնասիրության մասին: Ուստի, Չեր մոտ կարող է նույնիսկ ցանկություն առաջանալ խորանալ վերջինիս էության մեջ: Մյուս կողմից սակայն, չի կարելի առանց ապացույցների հիմնավորել ցանկալին, առանց հաշվի առնելու հարցի բոլոր թեր և դեմ կողմերը: Ուստի, հարցը շարադրելիս, կարելի է բավարարվել երևույթն ընդհանրացնող և բնորոշող մեկ կամ երկու փաստական նյութի մեջբերումով: Անգլիացի պատմաբաններից մեկը՝ Գ. Բոկլը այսպիսի հետաքրքիր միտք ունի. «Իսկական գիտելիքը փաստերի հետ ծանոթությունը չէ, ինչը մարդուն դարձնում է միայն դոգմատիկ, այլ փաստերի օգտագործման ձևի մեջ է, ինչը նրան դարձնում է մտածող»:

Հիմնգեորդ. Եթե թվական տվյալները շատ են և միայն այդպես կարելի է ամբողջական դարձնել ասվածը, ապա դրանք պետք է ներկայացնել ամփոփիչ աղյուսակների միջոցով: Տեղին և հիմնավորված պետք է լինեն նաև քաղվածքները:

Առանց համապատասխան քաղվածքների չի կայացել պատմագիտական և ոչ մի ուսումնասիրություն: Քաղվածքները պետք է բերել հիմնավորելու համար ասված միտքը, տեսակետը կամ նոր արտահայտած կարծիքը: Եթե ընթերցված գրքից քաղվածքներ եք բերում, ապա այն պետք է ներկայացնել առանց բառերի փոփոխման, նույնիսկ եթե այն չի համապատասխանում ներկայիս ընդունված շարահյուսական կանոններին, չնոռանաք դնել նաև չակերտները՝ «»:

Քաղվածքները բերելիս պետք է պահպանել որոշակի չափավորություն. երկարաշունչ մեջբերումները կարող են միայն վնասել հետազոտությանը և զցել նրա արժեքը: Ուստի, քաղվածքները պետք է խմբագրել ոչ թե բառերը փոխելով, այլ առանձնացնել այն մտքերը, որոնք բնորոշում են քաղվածքի էությունը:

Գիտական աշխատանքների համար ընդունված է նաև մեջբերման անուղղակի ձևը, երբ սեփական բառերով ներկայացվում է հեղինակի մտքերի հիմնական բովանդակությունը, ապա տողատակում նշվում է հեղինակի գրքի մատենագրությունը: Մշտապես պետք է հիշել՝ չի թույլատրվում քաղվածքներ բերել առանց տողատակում հեղինակի մատենագիտական տվյալների: Ավարտելով գլխի շարադրումը, հարկ է այն ավարտել համառոտ ամփոփիչ եզրակացություններով:

Ավարտական և կուրսային աշխատանքներն ավարտվում են *վերջաբանով* կամ *ամփոփման բաժնով*: Երբեմն ներկայացվում է նաև *եզրակացությունների* տեսքով: Աշխատանքի այս բաժնում ամփոփվում են կատարված հետազոտության արդյունքները: Ուստի, այստեղ չպետք է ներկայացվեն փաստական նոր նյութեր, որոնց մասին արդեն խոսել եք աշխատանքի

համապատասխան բաժիններում: Եզրակացությունների բաժնում հեղինակը կարող է միայն ամփոփման տեսքով ներկայացնել համապատասխան գլուխներում արված կարևոր ընդգծումները և գլխավոր մտքերը: Ցանկալի է նաև, որ այն խնդիրները, որոնք դրել էր իր առջև հեղինակը, վերջաբանում ներկայացվեն արդեն տեսական ամփոփումների տեսքով:

Շարադրանքի ոճի մասին: Պատմագիտական ուսումնասիրությունների լեզուն պետք է լինի հստակ և հասկանալի, միաժամանակ նաև խորիմաստ: Հետազոտողն իր մտքերով պետք է բացառի երկիմաստությունը՝ ինչպես ժողովուրդն է ասում՝ մեկ նալին է խփում, մեկ մեխին: Ուսանողները պետք է աշխատեն աստիճանաբար տիրապետել գիտական աշխատանքին հատուկ տերմինալոգիային և չհրապուրվեն պերճախոս քառերով՝ իրենց մտքերը պարզ և հստակ ներկայացնելու փոխարեն: Հարկավոր է նաև հմտորեն ներկայացնել կամ շրջանցել իրենց ընտրած թեմայի ժամանակաշրջանին հատուկ խոսելաձևն ու գրելաձևը, չմոռանալով, որ աշխատանք են գրում այսօրվա ընթերցողի համար:

Ուսանողներին հաճախ է մտահոգում նաև այն հարցը, թե քանի էջից պետք է բաղկացած լինի կուրսային կամ ավարտական աշխատանքը: Այստեղ դժվար է կոնկրետ պատասխան տալ, քանի որ կարելի է նույնիսկ քառասուն էջանոց կուրսային աշխատանք գրել, սակայն հարցն այդպես էլ չսպառել: Ուստի աշխատանքի ծավալը կախված է մեկ կարևոր չափանիշից՝ որքանով է հեղինակին հաջողվել լուսաբանել և սպառել հարցը: Այնուհանդերձ, կուրսային աշխատանքների համար ընդունված է 25-30 էջը, ավարտական աշխատանքների համար՝ 50-70 էջը:

Շարվածքը: Կուրսային և ավարտական աշխատանքները կարելի է ներկայացնել ինչպես ձեռագիր, այնպես էլ համակարգչային շարվածքի տեսքով: Ձեռագիր տարբերակի դեպքում պարտադիր պայման է նրա ընթերցման լինելու հանգամանքը, եթե նկատի ունենանք, որ աշխատանքը բացի գիտական ղեկավարից, կարդալու է նաև ընդդիմախոսը, ինչպես նաև ծանոթանալու են պետական քննության հանձնաժողովի անդամները:

Համակարգչային շարվածքով ներկայացնելիս պետք է ընտրել տառատեսակի 12 չափը, երկու քայլով (ինտերվալով), էջում 28-29 տող: Յուրաքանչյուր էջի լուսանցքների չափսերը պետք է լինեն՝ ձախից 30 մմ, վերևից՝ 20 մմ, աջից՝ 10 մմ և ներքևից՝ 25 մմ: Շարադրանքը գրվում է թղթի մի կողմի վրա: Համապատասխան գլուխների վերնագրերը պետք է գրվեն մեծատառերով և սկսվեն նոր էջից: Բոլոր էջերը, ներառյալ լուսաբանող նկարները, աղյուսակները, հավելվածը և այլն, պետք է համարակալել հաջորդաբար:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ

Հաջողված աշխատանքի կարևոր չափանիշներից մեկն էլ նրա գեղեցիկ ձևավորումն է և բարեխղճորեն կազմած գիտական ապարատը: Ապագա պատմաբանը հենց սկզբից պետք է տիրապետի գիտական այդ՝ կարելի է ասել, շնորհքին:

Ավարտական աշխատանքը սկսվում է տիտղոսաթերթով, որը համարվում է առաջին էջ և չի համարակալվում: Այնտեղ նշվում է՝ ուսումնական հաստատության անվանումը, ֆակուլտետը, ամբիոնը, որտեղ կատարվել է աշխատանքը, թեմայի վերնագիրը, կատարողի ազգանունը և անունը, կուրսը, գիտական ղեկավարի ազգանունը, անվան և հայրանվան ինիցիալները, գիտական աստիճանը, գիտական կոչումը, ներքևում՝ պաշտպանության վայրը և թվականը: Որպեսզի առարկայական լինի ասվածը, բերում ենք տիտղոսաթերթի լրացման օրինակելի ձևը՝

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՆԱԿԱՍԱՐԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ՆԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԱՄԲՈՆ

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ (ԿՈՒՐՍԱՅԻՆ) ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱՆ՝ Սասունի 1894 թ. ապստամբությունը

ԿԱՏԱՐՈՂ՝ (ազգանուն, անուն)

(պատմության ֆակուլտետի -րդ կուրսի ուսանող (ուհի))

**ԳԻՏԱԿԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐ՝ պատմական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆ. կամ պ.գ.թ., դոցենտ
(ազգանուն, անվան և հայրանվան ինիցիալները)**

Ե Ր Ե Վ Ա Ն - 2 0 0 7

Աշխատանքի կառուցվածքը ներկայացվում է երկրորդ էջում և սովորաբար նույնպես չի համարակալվում և կրում է Բովանդակություն վերնագիրը: Այստեղ պետք է տեղավորել աշխատանքի գլուխները և ենթագլուխները համապատասխան վերնագրերով և էջերով. օրինակ՝

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Էջ

(էջերի համարակալումները պայմանական են)

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	3
ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ (վերնագիրը)	15
և այսպես շարունակ	
ՎԵՐՋԱԲԱՆ	55
ՆԱՎԵԼՎԱԾ	62
ՕԳՏԱԳՈՐԾԱԾ ԱՐԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	70

Գիտական ապարատը (հղումներ): Այս բաժինը ուսանողների ցավոտ կողմն է: Կուրսային և ավարտական աշխատանքներում նկատվող թերությունների մեծ մասը վերաբերում են հենց այս հանձնարարականին: Անփութությունն այստեղ լիովին պետք է բացառել:

Գիտական աշխատանքը անպայմանորեն ենթադրում է հղումներ՝ այսինքն քաղվածքներ ինչպես արխիվային վավերագրերից, այնպես էլ կարդացած գրականությունից: Այս իմաստով, կա պարտադիր հանձնարարական՝ յուրաքանչյուր քաղվածք, վիճակագրական տեղեկություն պետք է իր մատենագրությունը ստանա աշխատանքում: Թվանիշը պետք է դնել հղումը ավարտելուն պես, լինի դա ուղղակի, թե անուղղակի մեջբերում:

Ներկայումս գիտական աշխատանքների համար ընդունելի են հղումների մի քանի ձևեր՝

1. Այսպես կոչված **դասական ձև**, երբ հղումները տրվում են յուրաքանչյուր էջի վերջում, համարակալելով դրանք՝ 1, 2, 3, 4 և այլն:
2. Հղումները տրվում են համապատասխան **գլխի վերջում** առանձին էջով: Որպես կանոն, դրանք տրվում են աճող համարակալումով՝ 1,2,3,4.....22,...68 և այլն:
3. Բոլոր հղումները տրվում են աշխատանքի վերջում, կրկին աճող համարակալումով:

Հղումներում տրվում է աղբյուրի ողջ մատենագրությունը՝ համապատասխան էջի նշումով: Այսպես օրինակ,

Հովհաննիսյան Ա. Գ., Դրվագներ հայ ազատագրական մտքի պատմության, գիրք 1, Երևան, 1857, էջ 176-177:

Եթե մենագրությունն ունի երկու հեղինակ, ապա գրվում է

այսպես՝ Բարխուդարյան Վ. Բ., Ոսկանյան Վ. Կ., Հայ-ռուսական պատմական կապերը և Արևելյան Հայաստանի միացումը Ռուսաստանին, Երևան, 1978, էջ 68-69:

Եթե աղբյուրը կրկնվում է հաջորդ էջերում, ապա կարիք չկա ամբողջությամբ կրկնել գրքի վերնագիրը: Ուղղակի պետք է գրել նույն հեղինակի ազգանունը և ինիցիալները, ապա՝ *նշված աշխատությունը, (կրճատ՝ նշվ. աշխ.), էջ 70-71* և այսպես շարունակ:

Եթե հեղինակը նույնն է, սակայն նյութը քաղված է նրա մեկ այլ աշխատությունից, ապա գրքի մատենագրությունը ներկայացվում է ամբողջությամբ: Օրինակ՝ *Հովհաննիսյան Ա. Գ., Նալբանդյանը և նրա ժամանակը, գիրք 2, Երևան, 1956, էջ 152-153:*

Եթե նույն հեղինակից բերվող հղումները նույն գրքից շարունակվում են, ապա պետք է գրել՝ *նույն տեղում*: Այսպես, օրինակ, *Հովհաննիսյան Ա. Գ., Դրվագներ հայ ազատագրական մտքի պատմության, գիրք 1, Երևան, 1957, էջ 176-177:*

Նույն տեղում, էջ 178:

Սակայն եթե հեղինակը կամ աղբյուրը հաջորդ քաղվածքում փոխվում է, ապա պետք է գրել հեղինակի ազգանունը, ինիցիալները, հետո՝ *նշված աշխ.*: Այսպես, օրինակ, *Հովհաննիսյան Ա. Գ., նշված աշխ., էջ 153*: Սակայն եթե կրկին վերադառնում եք նախորդ գրքին, ապա պետք է գրել՝ *Հովհաննիսյան Ա. Գ., Դրվագներ հայ ազատագրական... էջ 179*: Կամ՝ *Բարխուդարյան Վ. Բ., Ոսկանյան Վ. Կ., Հայ-ռուսական պատմական կապերը... էջ 89*:

Տես՝ գրվում է միայն այն դեպքերում, երբ դուք Ձեր բառերով՝ այսինքն անուղղակի ձևով եք ներկայացնում հեղինակի

միտքը կամ հենվում եք վերջինիս արտահայտած տեսակետի վրա:

Նույն ձևով պետք է վարվել արխիվային նյութը մեջբերելիս. եթե արխիվի անունը, ֆոնդը, ցուցակը, գործը, թերթի համարը չի փոխվում, ապա գրում եք՝ *նույն տեղում*: Օրինակ՝ ՀԱԱ (Հայաստանի ազգային արխիվ), ֆ. 112, ց. 3, գ. 128, թ. 28: *Նույն տեղում*, թ. 29: Իսկ երբ փոխվում է դրանցից որևէ մեկը, պետք է գրել նոր ֆոնդի, ցուցակի, գործի համարը և այլն (*նույն տեղում, սակայն փոխված ֆոնդի, ցուցակի, գործի, թերթի համարը*: Օրինակ՝ ֆ. 113, ց. 4, ... և այլն):

Մեկ մանրամաս ևս. եթե ավարտական աշխատանքի հեղինակը քաղվածքի մեջ ուզում է որոշակիություն և պարզություն մտցնել, ապա կարող է հենց քաղվածքում, փակագծում գրել՝ (նկատի ունի Պասկևիչին՝ Հ. Հ.) և այլն: Կամ՝ որպեսզի փոքր-ինչ ընդարձակ քաղվածքները չհոգնեցնեն ընթերցողին, հնարամիտ հետազոտողը դրանք «կտրում» է,- գրում է նա,- ասվում էր զեկուցագրում,- հաստատում է հեղինակը,- և այլ ընդունված արտահայտություններով:

Օգտագործած աղբյուրների և գրականության ցանկի կազմումը: Թեմային վերաբերող աղբյուրների և գրականության ցանկի կամ ինչպես ընդունված է ասել բիբլիոգրաֆիան կուրսային և ավարտական աշխատանքի կարևոր մասն է կազմում և տեղադրվում է վերջում: Նրա կազմումը բավականին նուրբ գործ է և խոսում է հեղինակի գիտական բարեխղճության մասին: Օգտագործած աղբյուրները ցանկի մեջ ներառվում են որոշակի հերթականությամբ: Ստորև ներկայացնում ենք ընդունված ձևը.

- **Սկզբնաղբյուրներ** (հերթականությունն այսպիսին է).

- *Արխիվային նյութեր*: Պետք է գրել արխիվի լրիվ անունը, օրինակ՝ Հայաստանի ազգային արխիվ: Այնուհետև փակագծերում՝ համապատասխան հապավումը՝ ՀԱԱ: Ապա՝ համապատասխան ֆոնդի, ցուցակի, գործի, թերթի համարը, որից դուք օգտվել եք՝ ՀԱԱ, ֆ. 112, ց. 2, գ. 124, թ. 24 և այլն:

- *Մամուլ*: Այստեղ նշվում են ամսագրերի և թերթերի անունները, համապատասխան թվականը, համարը, օրը: Օրինակ, «Մշակ», 1885 թ., N 251, 24-ը նոյեմբերի և այլն:

- *Փաստաթղթերի ժողովածուներ*: Նրա մեջ մտնում են փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուները, վիճակագրական տեղեկատուները: Չպետք է մոռանալ, որ բոլոր այս գրքերը պետք է ներկայացվեն այբբենական կարգով: Օրինակ՝ «Հայաստանը միջազգային դիվանագիտության և սովետական արտաքին քաղաքականության փաստաթղթերում (1828-1923)», Երևան, 1972, էջ 130-149 և այլն:

Աղբյուրների և գրականության ցանկի հաջորդ բաժինը վերնագրվում է *գրականություն*: Այստեղ տեղադրվում է օգտագործած ողջ գրականությունը՝ *այբբենական կարգով*: Չի թույլատրվում օգտագործած գրականությունը ներկայացնել ըստ հայեցողության, բաժանելով այն գլխավորի և երկրորդականի: Նշվում է հեղինակի ազգանունը և ինիցիալները, մենագրության վերնագիրը, հրատարակության տեղը, առանձին դեպքերում գրվում է նաև աշխատության էջերի քանակը: Ամսագրերից և թերթերից քաղած հոդվածները ևս պետք է տեղավորել այստեղ, ընդհանուր ցանկի մեջ և նույն կարգով:

Գրականության ցանկում պետք է ընդգրկել միայն այն հեղինակների աշխատությունները, որոնցից դուք հղումներ եք կատարել: Եթե օգտագործել եք հայերեն և օտար լեզուներով

գրականություն, ապա պետք է դրանք բաժանել առանձին բաժիններին: Սկզբում պետք է ներկայացնել հայերեն լեզվով գրականությունը, ապա ռուսերեն և վերջում մեկ բաժնով՝ անգլերեն, գերմաներեն, ֆրանսերեն և այլ լեզուներով գրականությունը հերթականությամբ և կրկին այբբենական կարգով:

Թեպետ ոչ ոք չի պարտադրում ուսանողին ներկայացնելու համակարգչով հավաքված աշխատանք, սակայն ընթեռնելի լինելու հանգամանքը պարտադիր է: Նույն ձևով նաև ուսանողին չի պարտադրվում աշխատանքը հատուկ կազմով ներկայացնելը, սակայն պարտադիր է այն թղթապանակով ներկայացումը՝ որպեսզի էջերը չխառնվեն: Ամեն դեպքում, դա Ձեր մտահոգության խնդիրն է:

Ձեռագրով կամ թե համակարգչային շարվածքով ներկայացնելուց առաջ ուսանողը պարտավոր է մեկ անգամ ևս ստուգել հղումների ճշտությունը և ուղղել տառասխալները, քանի որ աշխատանքը պաշտպանության ներկայացնելուց հետո ուսանողին է մնում նկատված տեխնիկական և գիտական բնույթի թերությունների պատասխանատվությունը:

Կուրսային և ավարտական աշխատանքների *հավելվածում* տրվում են աղյուսակները, թեմային անմիջականորեն վերաբերող փաստաթղթերի ամբողջական տեքստերը և այլն:

Այս հանձնարարականների բարեխիղճ կատարումը մեծապես կբարձրացնի Ձեր գիտական աշխատանքի արժեքը:

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿՈՒՐՍԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ավարտական և կուրսային աշխատանքի նախնական տարբերակը հեղինակը նախ պետք է հանձնի իր գիտական ղեկավարին, ապա նրա կողմից արված դիտողությունները շտկելուց հետո վերջնական տեսքով ներկայացնի համապատասխան ամբիոն՝ պաշտպանության նախատեսված ժամկետից ոչ ուշ, քան մեկ շաբաթ առաջ: Աշխատանքի հետ կցվում է նաև գիտական ղեկավարի կարծիքը՝ աշխատանքը պաշտպանության երաշխավորելու մասին: Առանց գիտական ղեկավարի երաշխավորության, աշխատանքը պաշտպանության չի ներկայացվում և չի ընդունվում: Եթե գիտական ղեկավարի և կատարողի միջև կան սկզբունքային տարաձայնություններ, ապա աշխատանքը կարող է ներկայացվել պաշտպանության՝ միմիայն ամբիոնի վարիչի համապատասխան երաշխավորությամբ, թեպետ նման դեպքերը հազվադեպ են պատահում:

Ավարտական յուրաքանչյուր աշխատանքի համար ամբիոնը նախօրոք, ամբիոնի անդամներից մեկին հաստատում է որպես պաշտոնական ընդդիմախոս:

Ավարտական և կուրսային աշխատանքների հրապարակային պաշտպանությունն ընթանում է կանոնակարգված ձևով. կուրսային աշխատանքների պաշտպանությունը կատարվում է ամբիոնում՝ ամբիոնի անդամների ներկայությամբ, իսկ ավարտական աշխատանքներինը՝ պետական քննական հանձնաժողովի ներկայությամբ:

Պետական քննական հանձնաժողովի նախագահի կողմից ուսանողի անուն, ազգանունը և թեմայի վերնագիրը ներկայացնելուց հետո, աշխատանքի հեղինակը հանդես է գալիս կարճ ելույթով՝ 10-12 րոպեի սահմաններում, որտեղ հիմնավորում է թեմայի ընտրությունը, համառոտ ներկայացնում է, թե ինչ աղբյուրներից է օգտվել աշխատանքը շարադրելիս, անդրադառնում է հարցի պատմագրությանը, այնուհետև ներկայացնում է աշխատանքի բովանդակությունը և հետազոտության արդյունքում կատարած հիմնական եզրակացությունները: Ելույթը պետք է պատրաստել նախօրոք և ցանկալի է, որ այն համաձայնեցվի գիտական ղեկավարի հետ:

Ելույթից հետո հանձնաժողովի նախագահը, անդամները և ներկաները իրավունք ունեն նրան հարցեր տալ ինչպես անմիջական թեմային վերաբերող, այնպես էլ հիմնահարցին մոտ թեմաներից: Ուսանողը պարտավոր է պատասխանել բոլոր առաջադրված հարցերին: Ընդ որում, պատասխանները պետք է լինեն հստակ, հակիրճ և ըստ էության:

Այնուհետև ծայնը տրվում է պաշտոնական ընդդիմախոսին, որն ընթերցում կամ բանավոր կերպով արտահայտում է իր կարծիքը ներկայացված աշխատանքի վերաբերյալ և վերջում ներկայացնում է առաջարկվող գնահատականը: Ընդդիմախոսը իր ելույթի առաջին բաժնում ներկայացնում է հեղինակի կողմից հիմնահարցի ճիշտ ընտրությունը և նրա արդիականությունը, կառուցվածքը, աշխատանքի աղբյուրագիտական հենքը, հարցի պատմագիտական վերլուծությունը և լուսաբանությունը և այլ հարցեր: Այլ խոսքով, ընդդիմախոսը ելույթի այս բաժնում ներկայացնում է աշխատանքի մասին իր ընդհանուր գնահատականները: Ելույթի հաջորդ բաժնում ընդդիմա-

խոսք հատուկ անդրադարձ է կատարում աշխատանքում նկատված թերություններին և բացթողումներին: Մովորաբար այն անվանում են դիտողությունների բաժին:

Կարծիքի վերջում ընդդիմախոսը հատուկ նշում է ավարտական աշխատանքներին ներկայացվող պահանջների հետ վերջինիս համապատասխանությունը և այնուհետև ձևակերպում է աշխատանքի ընդհանուր գնահատականը: Մովորաբար ընդդիմախոսների կողմից առաջարկվում են գնահատման երկու չափանիշ՝ «բարձր գնահատական» և «դրական գնահատական»: Ընդ որում, աշխատանքի հեղինակը նախօրոք կարող է ծանոթանալ ընդդիմախոսի կարծիքի հետ և պաշտպանության ժամանակ հանդես գալ պատասխանելույթով: Հանձնաժողովի նախագահը կրկին ձայնը տալիս է աշխատանքի հեղինակին՝ ընդդիմախոսին պատասխանելու և նկատված դիտողությունների վերաբերյալ իր բացատրությունները ներկայացնելու համար:

Աշխատանքները պաշտպանելուց հետո, կուրսային աշխատանքների դեպքում ամբիոնը, ավարտական աշխատանքների պարագայում պետական քննական հանձնաժողովը անցնում է դռնփակ նիստի և գիտական ղեկավարի և ընդդիմախոսի ներկայությամբ կայացնում է վերջնական գնահատականը: Ընդ որում, այստեղ հաշվի է առնվում ինչպես ընդդիմախոսի հայտնած կարծիքը և պետական քննական հանձնաժողովի անդամների կողմից տրված հարցերին ուսանողի հստակ պատասխանները, այնպես էլ իր դիրքորոշմանը մնալու հաստատականությունը և գիտական վեճ տանելու և սխալներն ընդունելու ունակությունները: Հաջողված ավարտական աշխատանքները ամբիոնը և պետական քննական հանձնաժողովը

իրավասու են երաշխավորելու տպագրության՝ համապատասխան դիտողությունները հաշվի առնելու և խմբագրական բնույթի որոշ աշխատանքներ կատարելուց հետո:

Այսքանը, սիրելի ուսանող: Կարծում ենք, մեզ որոշ չափով հաջողվեց ներկայացնել ավարտական և կուրսային աշխատանքների պաշտպանությանը նախորդող փուլերը: Մեր խոսքն ավարտելուց առաջ, կրկին անգամ ուզում ենք ընդգծել, որ գիտական աշխատանքը ենթադրում է ազատ ստեղծագործականություն և ստքերի անկաշկանդ շարադրանք, ինչը և ցանկանում ենք Ձեզ.

Բարեհաջող պաշտպանություն:

- 11.....
- 12.....
- 13.....
- 14.....
- 15.....
- 16.....
- 17.....

Մտքագրված է ապրիլի 10-ին, 2007 թ.:

Թուրք ժամառ նպաստ է Թուրք ժամառ 60x64 1/16:

Երևանի ինքնիշխանի հրատարակչություն, Երևան, ՀՀ, Գեղեցիկում 1

Երևանի համալսարանի տպարան, Երևան, Արտյուրյան 22

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ	3
Թեմայի ընտրությունը.....	5
Ավարտական և կուրսային աշխատանքների թեմաների հաստատումը.....	10
Հանձնարարված գրականության և նյութերի հավաքումը.....	11
Աշխատանքի կառուցվածքի կազմումը	13
Հանձնարարված գրականության մշակումը	15
Ավարտական և կուրսային աշխատանքի շարադրումը	25
Աշխատանքի ձևավորումը	35
Ավարտական և կուրսային աշխատանքների պաշտպանությունը	42

ՆԱՅԿԱԶ ԺՈՐԱՅԻ ՆՈՎՆԱՆՆԻՍՅԱՆ

**ԻՆՉՊԵՍ ԳՐԵԼ
ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿՈՒՐՍԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՅ
Մեթոդական հանձնարարականներ**

Ստորագրված է տպագրության՝ 30.08.2007 թ.:
Թուղթ՝ օֆսեթ: Տպագր. 3 մամուլ: Չափսը՝ 60x84 1/16:

Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, Ալ. Մանուկյան 1

Երևանի համալսարանի տպարան, Երևան, Արուսյան 52